

De poëzie van ongehoorzaamheid

Lise Duclaux volgt nauwkeurig het leven in haar eigen tuin – een gemeenschappelijke stadstuin, ingesloten door meerdere appartementsgebouwen in het noorden van Brussel. Ze observeert de planten, bloemen en recenter ook de bijen, die daar groeien en verblijven, zonder of met zeer weinig menselijke bemoeienissen. Ze vertaalt haar waarnemingen in gedetailleerde potloodtekeningen, die de interactie tussen bloemen en bijen weergeven: bijen die op een bloem landen, er nectar in zoeken, of er slapen.

Hoewel haar aantrekkelijke tekeningen naturalistisch zijn (en ze hun waarheidsgetrouwheid versterkt door bijvoorbeeld de schaalverhouding aan te geven in de rand van de tekening), dienen ze geen wetenschappelijk doel. Waar het Duclaux vooral om gaat, is om het aantonen van een poëtische schoonheid, en het waarderen van een niet-menselijk, minuscuul, authentiek leven, dat doorgaans onopgemerkt aan ons, de toeschouwer, voorbijgaat. De beelden staan in nauwe relatie tot een reeks risoprints van tekstfragmenten. De zinnen of zinsdelen hebben hun oorsprong in notities of gedachten, en hier en daar ook in wetenschappelijke of filosofische verhandelingen. In hun esthetische verwerking flirtten ze echter met de visuele beeldtaal van protestaffiches en -slogans. Duclaux hanteert stevast het font Univers, dat opvallend goed past bij haar wereldbeeld.

Duclaux behandelt planten en dieren als gelijken en maakt hun autonomie, veerkracht en verlangen zichtbaar. In het verleden werkte ze onder andere al met ‘onkruid’ (wat maakt een plant die beslist te groeien ‘ongewenst?’) en mollen (als mens zien we in het dier vooral imperfecties, terwijl ze als solitaire verkenners ingenieuze tunnelstelsels creëert en uitstekende aarde uit de diepte opgraaft). Zogenaamde wilde bloemen en wilde bijen kiezen zelf waar ze groeien en vertoeven; ze zoeken naar de meest voldoeninggevendende manier van leven, net als de mens. In onze ogen zijn ze echter doorgaans overbodig en zelfs lastig. Dat is alleen maar zo vanuit een perspectief gericht op een schakel van productie en esthetica – volgens de huidige menselijke (westerse) maatstaf zijn sommige van deze organismen voor ons lelijk of onnuttig en dus onwenselijk. Eigenzinnig keert Duclaux steeds haar blik naar die organismen die in een productiegerichte taal en utilitaristische beschouwing het minst nuttig zijn (en stelt ze de vraag: nuttig voor wie?).

In een wetenschappelijk discours wordt eigenlijk een economische taal gehanteerd – met termen als ‘kosten’, ‘baten’, ‘productie’, ‘winst’ en ‘verlies’ – en worden ‘wilde’ bijen ‘ongehoorzaam’ en ‘rebels’ genoemd. Ze produceren geen honing, sterker nog: ze voeden zich aan de nectar van bloemen, maar nemen niet altijd actief een rol op in het bestuiven van de bloemen. Met andere woorden: ze worden als rebellen of valsspelers beschouwd, dieven van nectar, omdat ze zoeken wat ze nodig hebben, maar soms niets teruggeven. *Arrêtons de regarder le monde à la lorgnette de la production*, zegt één van de statements in de risoprints. Niet alles in de werkelijkheid rondom ons is op winstgevende productie gericht – dus laten we dat ook niet als zodanig beschrijven.

Iemand een valsspeler noemen, impliceert dat er regels zijn. Waarom denken wij als mens die regels te kunnen bepalen? Als de bijen in Duclaux’ tuin valsspelers zijn omdat ze alleen maar nemen en ons niets teruggeven, is de mens dan niet de grootste valsspeler van allemaal? Getuigen de rebelse, ongehoorzame, ontembare planten en dieren niet net van een enorme veerkracht, die gevestigde, opgelegde waarden in vraag stelt? Kunnen we in het gedrag van de ‘rebelse’ bijen een kritische loop voor onze wetenschappelijke taal vinden, en een spiegel voor de menselijke samenleving?

On est où là? vraagt een andere print van Duclaux. Waar staan we eigenlijk? Wordt het niet eens tijd dat we rondom en voorbij de mens en het gelimiteerde perspectief van onze kennis kijken? In 2016 introduceert de Australische filosoof Glenn Albrecht de term Symbioceen als potentieel alternatief voor het

Antropoceen – het huidige tijdperk waarin de mens duidelijk een gigantische, maar ook schadelijke impact heeft op de planeet. Het Symbioceen stoelt op het idee van symbiose, het samenleven van meerdere organismen, en op het gegeven dat zowat alle leven met elkaar verbonden is via onzichtbare voedende netwerken en ondergrondse mycelia- en mycorrhizanetwerken.

Zonder pretentie ijvert Duclaux' werk voor een horizontale, niet-hiërarchische manier van denken, en een grotere symbiose tussen de mens en andere levensvormen. Een van haar statements stelt ook: *La nature n'existe pas*. De natuur is geen afzonderlijke wereld, gescheiden van de menselijke samenleving – wij maken deel uit van de natuur en bestaan in een wederzijds afhankelijke (indirecte of symbiotische) relatie tot alles om ons heen.

Wat als de mens niet de maat van alle dingen is? Bepaalt de natuur – het leven en de omgeving – niet óns, in plaats van omgekeerd? De controle die de mens op het leven wil uitoefenen, door het benoemen, onderzoeken en manipuleren van processen en organismen, is grotendeels een illusie. Dat maken 'wilde' (dus: buiten onze controle bestaande, spontane, ongehoorzame, resistente) planten en dieren, ons duidelijk. Een recent artikel in het tijdschrift EOS toonde aan dat sommige stadsvogels, met name eksters en kraaien, nesten bouwen met materialen die door mensen geplaatst worden om hen af te schrikken. 'Rebelse eksters en kraaien lachen met die verjaagdrang: ze bouwen zelfs nesten met anti-vogel-pinnen,' staat er.

Ongehoorzaamheid kan ook een bewuste actie zijn om verandering in gang te zetten – zoals dat bij verschillende burgerbewegingen het geval is (kijk bijvoorbeeld naar de spijbelende deelnemers aan de klimaatmarsen). Kunnen we, als menselijke samenleving, iets leren van die weerbarstige strijdvaardigheid? Kunnen we nieuwe inzichten vergaren om ons aan te passen aan een organisch evoluerende omgeving, om te groeien naar een betere manier van zijn – zoals de wilde bloemen en bijen in Duclaux' tuin en tekeningen – wanneer voorbijgestreefde regels ons daarin lijken te ontmoedigen?

Tamara Beheydt, juli 2023